

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

DOI: 10.21547/jss.1701388

Rodrigo Jiménez de Rada'nın İslâm Algısı ve Müslümanlara Yönelik Faaliyetleri

Rodrigo Jiménez de Rada's Perception of Islam and his Activities towards Muslims

Enes ŞANAL^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-7603-490X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 18 Mayıs 2025

Kabul tarihi: 9 Eylül 2025

Anahtar Kelimeler:

Rodrigo Jiménez de Rada,

Endülüs,

Hristiyan İspanya,

Historia Arabum,

De Rebus Hispaniae.

ÖZ

Ortaçağ Avrupası'nda İslâm hakkındaki ilk Hristiyan görüşlerinin ortaya çıktığı İber Yarımadası, yaklaşık dokuz asır boyunca Müslüman-Hristiyan temaslarının yoğun yaşandığı bir coğrafya olarak İslâm-Batı ilişkileri tarihinde özel bir yere sahiptir. Müslümanların Endülüs'ü fethettiği VIII. asırdan itibaren Kurtubalı Alvarus, Petrus Alfonsi ve Muhterem Peter gibi âlimlerin İslâm dinine yönelik benimsedikleri karşıt ve pejoratif söylem ekseriyetle gerçeklikten uzaktı. XII. asra gelindiğinde Kur'an-ı Kerim ve bir dizi İslâmî eserin Latince'ye tercüme edilmesiyle Hristiyan Batı'da İslâm dini ve Müslümanlara dair daha tafsilatlı ve sahih bilgileri ihtiva eden eserler üretildi. XIII. asırda bölgede yaşayıp eserlerinde İslâm ve Müslümanlar hakkında bilgi sunan en önemli figürlerden birisi Ortaçağ İspanyası'nın öncü tarihçilerinden Rodrigo Jiménez de Rada (ö. 1247) idi. Bu makale, Rodrigo Jiménez de Rada'nın zihin dünyasındaki İslâm dini ve Müslüman algısını onun eserlerine ve entelektüel faaliyetlerine dayalı olarak tespit etmeyi amaçlamaktadır. Onun eserlerinde İslâm tarihi hakkında verdiği bilgilerin Batı dünyasında İslâm algısının yanı sıra Müslümanların tarihi ve kültürüne dair literatürün gelişmesine ne gibi katkıları olduğu da çalışma kapsamında ortaya konulacaktır. Ayrıca İber Yarımadası'nda Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında devam eden yoğun mücadele sürecinde onun Müslümanlara yönelik bir Haçlı seferi organize etmek üzere gerçekleştirdiği siyasi ve dini faaliyetler ve Müslümanların kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'i Latince'ye tercüme ettirme süreci de tespit edilecektir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: May 18, 2025

Accepted: September 9, 2025

Keywords:

Rodrigo Jiménez de Rada,

al-Andalus,

Christian Spain,

Historia Arabum,

De Rebus Hispaniae.

ABSTRACT

The Iberian Peninsula, where the first Christian views on Islam emerged in Medieval Europe, has a special place in the history of Islamic-Western relations as a geography where Muslim-Christian contacts were intensely experienced for about nine centuries. From the 8th century onward, when Muslims conquered al-Andalus, scholars such as Alvaro de Cordoba, Petrus Alfonsi and Petrus Venerabilis adopted an antagonistic and pejorative discourse towards Islam, which was often far from reality. By the 12th century, with the translation of the Qur'an and a number of Islamic works into Latin, works containing more detailed and authentic information about Islam and Muslims were produced in the Christian West. In the 13th century, one of the most important figures who lived in the region and provided information about Islam and Muslims in his works was Rodrigo Jiménez de Rada, one of the leading historians of medieval Spain. This article aims to determine the perception of Islam and Muslims in the mind of Rodrigo Jiménez de Rada based on his works and intellectual activities. Within the scope of the study, it will be revealed what kind of contributions the information he gave about Islamic history in his works made to the development of the literature on the history and culture of Muslims as well as the perception of Islam in the Western world. In addition, during the intense struggle between Muslims and Christians in the Iberian Peninsula, his political and religious activities to organize a Crusade against Muslims and the process of translating the Qur'an, the holy book of Muslims, into Latin will also be determined.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: enes.sanal91@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

The Iberian Peninsula has a special place in the history of Muslim-West relations as it was the geography where Islam and Christianity, in other words the Cross and the Crescent, first met in Europe. European Christians first encountered Muslims in this region in the 8th century and it was here that they began to recognize Islam. It is seen that the first views on Islam in medieval Europe emerged among Christians living together with Muslims in the al-Andalus under Islamic rule in the peninsula. In the 9th century, Eulogius of Cordoba and Alvarus of Cordoba, who lived in Cordoba, the capital of Andalusian Umayyad state, included some information about Islam and the Prophet Muhammad in their works, and their thoughts attracted attention as the first views on Islam in the Western world. In the following period, Christian intellectuals such as Petrus Alfonsi and Peter the Venerable, who were active in different cities of the peninsula and presented information about Islam and Muslims in their works, contributed to the shaping of the Western perception of Islam. Between the 8th and 13th centuries, the views on Islam among Christians in the Iberian Peninsula were mostly that Islam was not a new religion, that it emerged out of Christianity, and that the Prophet Muhammad deceived people and invited them to his faith. In the 13th century, when the cities of al-Andalus under Islamic rule, such as Cordoba, Murcia and Seville, fell into the hands of Christians and Muslim-Christian relations intensified, there was an increase in the number of Christians in the region who had knowledge about Islam and Muslims. One of these Christians was Rodrigo Jiménez de Rada, Archbishop of Toledo.

Rodrigo Jiménez de Rada, historian, cleric and organiser of the Crusade, spent a significant part of his life in Toledo, one of the cities where Muslim-Christian relations were the most intense. Living a common environment with Muslims, the Christian scholar gradually became familiar with their language and culture. Rodrigo Jiménez de Rada, who undertook important religious duties such as the archbishop of Toledo, also wrote very important chronicles on the history of Spain as a historian. In some of these chronicles, the Spanish historian presented important information about Muslims and Islam to the reader. One of these chronicles, *De Rebus Hispaniae*, describes the history of Spain from ancient times to the reign of King Fernando III of Castile-Leon (d. 1252). In his works, he describes the history of the Christian states in the Iberian Peninsula as well as the Muslim states such as Umayyad state. The historical records about the Muslims contained information, some of which was unknown in Christian Europe until then. Another important work of Rodrigo Jiménez de Rada, in which he provided more information about Muslims, was *Historia Arabum*. This chronicle, which is the first Latin text dealing with the history of Muslims in the Christian West, is one of the best examples its kind in European historiography. In addition to the life of the Prophet Muhammad, the author includes important information about the period of the four Caliphs, the Umayyad period and history of al-Andalus. The fact that he provides detailed information on these subjects, which were previously limited in Christian sources, makes the work more valuable in terms of Christian historiography. Although a significant part of the information Rodrigo Jiménez de Rada conveyed about the Prophet Muhammad and Islam in his works *De Rebus Hispaniae* and *Historia Arabum* was found in Christian sources written until that time, some of the information was extremely original. He contributed to the shaping of the perception of Islam in medieval Europe with the information and thoughts he presented about the Prophet Muhammad, Islam and Muslims in these two chronicles.

In addition to his works as an historian, Rodrigo Jiménez de Rada, as a clergyman, carried out important activities to recognize and fight against Muslims. During his years as Archbishop of Toledo, the efforts of the Christian scholar, who met with a number of kings and clergy in Europe in order to organise a Crusade against the Muslims, whom he saw as a threat to Christian political domination in the Iberian Peninsula, resulted in the formation of a large Crusader army with the participation on thousands of volunteer soldiers from different parts of the continent. In addition to his activities in organising the Crusade, Rodrigo Jiménez de Rada ordered the translation of Qur'an into Latin in 1210, with the aim of making the Muslim's holy book known among Christians. In conclusion, Rodrigo Jiménez de Rada contributed to the enrichment of the literature on Islam and the shaping of the perception of Islam in the Western world with the information he presented about Islam and Muslims in his works written as a historian.

Giriş

Hareketsiz Müslümanların 711 yılında İber Yarımadası'na ayak basmasıyla Avrupa'da Müslümanlarla Hristiyanlar arasında yaklaşık dokuz asır devam edecek olan siyasi, sosyal, dini ve kültürel ilişkiler başladı. Bölgenin siyasi panoramasına bakıldığında VIII. asrın ilk çeyreğinde yarımada'nın büyük bir kısmının İslâm hâkimiyeti altına girmesini takip eden süreçte Hristiyanların ilk zamanlarda kuzeyde sınırlı bir bölgeyi kontrol altında tutarken IX.-X. asırlardan itibaren topraklarını güneye doğru genişlettikleri görülmektedir. Hristiyanların Müslümanlar tarafından fethedilen toprakları yeniden ele geçirmeyi hedef olarak benimsedikleri dini ve siyasi bir ideolojiye dönüşen Reconquista hareketi, 1085 yılında Endülüs'ün en büyük şehirlerinden Toledo'nun Kastilya Krallığı topraklarına katılmasıyla ilk önemli başarısını elde etti. Müteakip süreçte Sarakusta (1118), Kurtuba (1236), Mürsiye (1243) ve İşbîliye (1248) gibi şehirler Hristiyanların eline geçerken bu şehirlerdeki Müslüman-Hristiyan ilişkileri de farklı bir boyut kazandı. XI. asra kadar bölgede Müslüman-Hristiyan ilişkileri daha ziyade İslâm idaresi altındaki Endülüs'te görülürken bahsi geçen şehirlerin Kastilya Krallığı ve Aragon Krallığı gibi devletlerin sınırlarına katılmasıyla Hristiyanlar, yönetici sınıf iken tebaa konumuna düşen bölgedeki Müslümanları daha yakından tanıyarak onların dinleri ve kültürleri hakkında bilgi edinme fırsatına sahip oldular (Mohamed el-Madkouri Maataoui, 1999, s. 104).

Batı dünyasında İslâm dini ve Müslümanlara dair ilk görüşler yaklaşık olarak IX. asırdan itibaren İslâm idaresi altındaki Endülüs'te ortaya çıkarken İber Yarımadası'nda siyasi sınırların Müslümanların aleyhine değişime uğramaya başladığı XI. asırdan itibaren Hristiyan İspanya topraklarında da bazı Hristiyan âlimler ve din adamları İslâm dinine yönelik birtakım yorumlarda bulunmaya başladılar. Endülüs Emevî başkenti Kurtuba'da Hristiyan cemaatinin önde gelen iki figürü Kurtubalı Eulogius ve Kurtubalı Alvarus gibi Hristiyan âlimler, bir taraftan eserlerinde Müslümanlar hakkında malumat sunarken diğer taraftan İslâm dini ve Hz. Muhammed'e yönelik benimsedikleri saldırgan ve pejoratif söylemle Ortaçağ Batı dünyasında İslâm karşıtlığının tohumlarını ektiler (Alvaro de Córdoba, 1852, s. 298-299). Takip eden yıllarda bölgedeki Petrus Alfonsi ve Muhterem Peter gibi Hristiyanlar, İslâm ve Müslümanlar hakkında muhtelif görüşleriyle dikkat çektiler.

Endülüs'ün VIII. asrın ilk çeyreğinde İslâm idaresine girmesinden itibaren Müslüman-Hristiyan ilişkilerinin dokuz asır mütemadiyen devam ettiği bölgede yaşayan Hristiyanlar çok erken devirlerden itibaren Müslümanlarla aynı coğrafyayı paylaşıp onlarla yakın diyalog halinde oldular. Bu diyalog onların İslâm inancını ve Müslümanların kültürünü daha yakından tanımalarına imkân sağladı. Başta Endülüs Emevî başkenti Kurtuba olmak üzere Endülüs şehirlerinde Müslüman-Hristiyan ilişkilerin yoğunlaşmasıyla Hristiyanlar çok erken devirlerden itibaren Müslümanlar hakkında daha derin bilgi sahibi olmaya başladılar. VIII. asırdan XII. asra kadar İber Yarımadası ve Avrupa'nın diğer bölgelerinde yaşayan Hristiyanların kanadında İslâm dinine karşı ekseriyetle saldırgan bir tavır benimsenirken Muhterem Peter'in 1143 yılında Kur'an-ı Kerim'i ve bazı İslâmî metinleri ilk kez Latince'ye tercüme ettirmesi, Avrupalı Hristiyanların İslâm dinini doğrudan kaynaklarına dayalı olarak tanımaları ve tetkik etmelerini mümkün kıldı (Petrus Venerabilis, 2016, s. 72). Böylece İslâm dini hakkında daha doğru ve ayrıntılı bilgilere sahip olan Hristiyanlar, takip eden süreçlerde dini mücadelede Müslümanlara karşı daha yeni ve geniş bir bakış açısına sahip oldular. Hristiyan batı dünyasının İslâm dinini ve Müslümanları kaynaklarına dayalı olarak yakından tanımaya başladığı bir devirde yaşayan Rodrigo Jiménez de Rada (ö. 1247), siyasi, dini ve kültürel faaliyetleriyle Müslüman-Hristiyan ilişkileri tarihinde özel bir yere sahip oldu.

İber Yarımadası'nda Müslüman-Hristiyan mücadelesinin en şiddetli şekilde devam ettiği XIII. asırda yaşayan Rodrigo Jiménez de Rada, tarihçi, din adamı ve Haçlı seferi organizatörü olarak

bu yıllarda bölgede kilit bir figür olarak öne çıkmaktadır (Novikoff, 2012, s. 95-100). 1170 yılında Navarra'da soylu bir ailenin evladı olarak dünyaya gelen Rodrigo Jiménez de Rada, Bologna ve Paris gibi devrin önde gelen üniversitelerinde tahsil gördü (Reilly, 2003, s. 441). Bu eğitim merkezlerinde çalışmalarını daha ziyade teoloji ve felsefe üzerine yoğunlaştırdı (Gabrios, 1936, s. 35). 1195 ile 1199 yılları arasında Bologna'da hukuk tahsili gördüğü tahmin edilen bu entelektüelin ayrıca dört yıl Paris şehrinde teoloji alanında çalıştığı düşünülmektedir (Lopez, 2015, s. 6). İspanyol din adamı, tahsilini tamamlayıp İspanya'ya döndükten sonra Kastilya Krallığı ve Navarra Krallığı gibi yarımadanın güçlü ve birbirine rakip olan Hristiyan devletleri arasında birtakım diplomatik faaliyetlerde bulundu (Masser, 2012, s. 343). Siyasi faaliyetlerinin yanı sıra bir din adamı olarak Rodrigo Jiménez de Rada'ya 1207'de Osmalı Piskoposu, 1209 yılına gelindiğinde ise Toledo Başpiskoposu görevi tevdi edildi (Reilly, 2013, s. 443).

Kurtuba, Mürsiye ve İşbiliye gibi Endülüs'ün en büyük şehirlerinin Hristiyanların eline geçtiği ve İber Yarımadası'ndaki siyasi sınırların Hristiyanların lehine genişlediği XIII. asırda yaşayan Rodrigo Jiménez de Rada, hayatının büyük bir bölümünü Müslümanlarla doğrudan ya da dolaylı temas halinde geçirdi. Yaklaşık dört asır İslâm idaresi altında kalan ve önemli bir Müslüman nüfus bakiyesine ev sahipliği yapan Kastilya-Leon Krallığı'nın önemli şehri Toledo, hiç şüphesiz Rodrigo Jiménez de Rada'nın Müslümanlarla ilgili düşüncelerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynadı. Zira 711-1085 yılları arasında İslâm kültürünün canlılığını koruduğu şehir bu devirde tıp, astronomi, matematik, felsefe ve teoloji gibi bilim dallarında seçkin Müslüman âlimlere ve Arapça bilimsel yazmaları ihtiva eden zengin kütüphanelere ev sahipliği yaptı. Çok dinli ve çok kültürlü kozmopolit yapısıyla şehir, Ortaçağ boyunca İber Yarımadası'nda Müslüman-Hristiyan ilişkilerinin en yoğun yaşandığı merkezlerden biri haline geldi. Toledo'nun 1085'te Kastilya topraklarına katılmasıyla Hristiyanlar, şehirdeki Müslümanların kültürel mirasını daha yakından tanıma fırsatını yakaladılar. O devre kadar Endülüs ve İslâm dünyasının diğer bölgelerindeki Müslüman âlimlerce kaleme alınıp şehrin kütüphanelerinde muhafaza edilen Arapça bilimsel eserler, XII. ve XIII. asırlarda Hristiyanlar tarafından Batı dillerine tercüme edildi (Burnett, 2001, s. 250). Muhtelif bilim dallarından çalışmalara yönelik bu tercümeler aracılığıyla Hristiyanlar bir yandan Müslümanların bilim mirasını kendi dillerinde öğrenirken diğer taraftan İslâm dini hakkında daha geniş bir bilgiye eriştiler.

Endülüs'te İslâm hâkimiyetinin başlamasını takip eden bir asırlık süreçte bölge bilim ve kültür hayatında görülen ilerlemenin etkisiyle İslâm dünyasının en önemli medeniyet havzalarından biri haline gelirken İslâm kültürü de bölgede Müslümanların yanı sıra Hristiyanlar arasında ilgi görmeye başladı. İlk asırlardan itibaren İslâm dünyasında Lingua Franca haline gelen Arapça, Endülüs'te IX. asır gibi çok erken bir devirden itibaren Hristiyanlar arasında tanınmaya başlayarak zamanla Arapça öğrenip İslâm bilim ve kültürüne ilgi duyan Mozaraplar adıyla bilinen bir topluluk ortaya çıktı (Gomez, 1992, s. 173-174). Bahsi geçen Mozaraplar Arapça bilimsel eserlerin Batı dillerine tercüme faaliyetlerinde yer alıp İslâm bilimlerinin Hristiyan İspanya üzerinden Avrupa'ya taşınma sürecinde taşıyıcı rol üstlendiler (Şanal, 2023, s. 741). Ortaçağ İspanyası'nın en önemli kroniklerinden olan *Estoria de España*, XIII. asır gibi geç bir devirde dahi Endülüs'ün diğer şehirlerinde olduğu gibi Toledo'da da Arapça öğrenip İslâm bilimlerine aşina olan belli bir sayıda Mozarap topluluğun yaşadığını doğrulamaktadır (Alfonso X el Sabio, 1906, s. 313). Arapça ve İslâm kültürünün Hristiyanlar tarafından yakından tanındığı bir çağda Müslümanlarla ortak bir çevrede yaşayan Rodrigo Jiménez de Rada, yetiştiği atmosferin de etkisiyle bölgedeki bazı dindaşları gibi onların kültürlerine ilgi duydu (Reilly, 2013, s. 442). Kastilyaca ve Latince bilen din adamının zamanla Arapça öğrendiği yönünde iddialar mevcuttur (Sarton, 1932, s. 675).

İber Yarımadası'nda Müslüman-Hristiyan mücadelesinin en şiddetli yaşandığı süreçte Toledo Başpiskoposluğu görevini ifa eden Rodrigo Jiménez de Rada, seleflerinden farklı olarak devrin siyasi ve askeri olaylarına müdahil olmak konusunda son derece istekliydi. Papalık ve Avrupalı krallarla kurduğu temaslar sayesinde Batı dünyasında Haçlı ruhunun canlanmasına sağladığı katkı onu bu sürecin önemli aktörlerinden biri haline getirdi. O, Hristiyanlık inancının tüm yarımadada hâkim olmasını ve Müslümanların mağlup edilmesini kendisine görev edindi. Bu yönüyle bölgedeki diğer din adamlarından ayrılan din adamı, ayrıca tarih alanında kaleme aldığı eserlerle Hristiyanların Batı literatüründe nispeten kısıtlı bilgiler sunulan Endülüs'teki Müslümanları daha yakından tanımalarına katkı sağlayarak Ortaçağ Avrupası'nda Müslüman-Hristiyan ilişkilerinde kilit bir rol üstlendi.

İslâm Tarihçisi Olarak Rodrigo Jiménez de Rada'nın Eserlerinde İslâm Dini ve Müslümanlar

Rodrigo Jiménez de Rada, başta Toledo Başpiskoposluğu olmak üzere birtakım din görevleri deruhte etse de ona asıl şöhretini kazandıran tarihçiliği ve bu alanda kaleme aldığı eserler oldu. Siyasi ve askeri misyonunun yanı sıra bir tarihçi olarak da Müslümanları pek çok yönden tetkik ederek İslâm dini ve Müslümanların tarihinin Hristiyan İspanya'da ve daha geniş çerçevede Avrupa'da tanınmasında kilit bir rol üstlendi. Hristiyan inancının yılmaz bir savunucusu olarak İslâm'a karşı mücadelesinde dini ve askeri birtakım faaliyetlerin yanı sıra tarih alanında Müslümanlar hakkında önemli bilgiler içeren iki kronik kaleme alarak onları daha yakından tanımaya ve tanıtmaya çalıştı (Pick, 2011, s. 222). Yazar, eski çağlardan başlayarak Kastilya-Leon Kralı III. Fernando (ö. 1252) devrine kadarki İspanya tarihini anlattığı *De Rebus Hispaniae* adlı Latince kroniğinde bölgenin siyasi tarihinin genel çerçevesini sunmasının yanı sıra İber Yarımadası'ndaki Müslüman-Hristiyan ilişkilerine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Bu kronik, bölgedeki Müslümanların siyasi, sosyal ve dini hayatlarına dair aktardığı bilgilerle Endülüs tarihinin en değerli Hristiyan kaynakları arasında yer almaktadır.

De Rebus Hispaniae

Bir tarihçi olarak Rodrigo Jiménez de Rada, gerek kaleme aldığı kronikler gerekse tarih alanına getirdiği yenilikler sebebiyle Ortaçağ İspanyol tarih yazıcılığında çok özel bir yere sahiptir. İspanyol tarih yazımı üzerine çalışan kimi araştırmacılar tarafından onun 1243 yılında kaleme aldığı *De Rebus Hispaniae* adlı kroniği Ortaçağ İspanya tarihine dair en önemli eser olarak kabul edilmektedir (Lopez, 2015, s. 35). Kendisinden önce kaleme alınan kroniklerden daha kapsamlı bir anlatı ortaya koyan yazar, eserini hazırlarken antik dönem kaynaklarının yanı sıra kendi çağdaşı olan bazı tarihçilerin çalışmalarına başvurdu. Onun eserini kaleme alırken büyük ölçüde çağdaşı olan Lucas de Tuy'un (ö. 1249) *Chronicon Mundi* ve yazarı bilinmeyen *Cronica Najerense* adlı kroniklerden istifade ettiği düşünülmektedir (Hernandez, 2008, s. 361). Eseri İslâm tarihi açısından değerli kılan yönü ise Endülüs tarihi ve İber Yarımadası'ndaki Müslüman-Hristiyan ilişkilerine dair aktarılan bilgilerdir.

De Rebus Hispaniae'de İslâm dini ve Müslümanlara dair sunulan ilk bilgiler Hz. Muhammed'in tarih sahnesine çıkışı ve peygamberliği hakkındadır. Rodrigo Jiménez de Rada, Vizigot Kralı II. Reccared devrinde Muhammed adında bir insanın ortaya çıktığını ve "mezhebini" insanlara vaaz ettiğini zikretmektedir (Rodrigo Jiménez de Rada, 1989, s. 121). İspanyol tarihçi, İslâm'ı bir din olmaktan ziyade mezhep olarak telakki etmektedir. Ortaçağ Hristiyan dünyasında yaşayan Hristiyan âlimlerin İslâm tasavvuru göz önünde bulundurulduğunda onun bu düşüncesinin yeni bir yaklaşım olmadığı anlaşılabacaktır. Nitekim erken devirlerden itibaren Avrupa'daki bazı Hristiyan âlimler de Rodrigo Jiménez de Rada'nın da benimsediği İslâm'ın nevezuhûr bir din olmaktan ziyade Hristiyanlığın içinden çıkmış sapkın bir mezhep olduğu yönünde görüşlerini ortaya koydular (Pick, 2004, s. 78). İspanyol tarihçi, bu

kroniğinde ilk devir İslâm tarihine dair bilgiler çok kısıtlı olmakla birlikte birkaç yerde Hz. Muhammed'e ve *Alcora* adıyla Kur'anı Kerime atıfta bulunmaktadır (Rodrigo Jiménez de Rada, 1989, s. 320).

Rodrigo Jiménez de Rada, *De Rebus Hispaniae*'de ekseriyetle İber Yarımadası'ndaki Müslüman-Hristiyan siyasi ilişkilerine dair bilgiler sunarken eserinin bazı bölümlerinde Endülüs ile Hristiyan İspanya arasındaki kültürel temasları gün yüzüne çıkaran dikkat çekici anekdotlar aktarmaktadır. Örneğin X. asırda Kastilya kraliyet ailesi mensubu Gordo (şişman) lakaplı Sancho'nun obezite tedavisi için tıp alanında seçkin hekimlerin bulunduğu Endülüs Emevî Devleti başkenti Kurtuba'ya giderek tedavi olduğuna ve sağlığına kavuştuğuna dair kayıtlar bu durumu gösteren iyi bir örnektir (Rodrigo Jiménez de Rada, 1989, s. 200-201). Kronikte, okuyucuya Müslümanların dini ve kültürel hayatına dair bilgiler ihtiva eden başka anekdotlar da sunulmaktadır. Söz gelimi Muhavvidler'in kurucusu olan siyasi ve dini lider İbn Tumert'ten (ö. 1130) ve onun Toledolu Mark (ö. 1216) tarafından Arapça'dan Latince'ye tercüme edilen eserinden bahsetmesi, İspanyol tarihçinin Müslümanların tarihi ve kültürüne dair derin bir bilgi birikimine sahip olduğunu göstermektedir. O, İbn Tumert'in astronomi ve doğa bilimlerinde bilgili bir insan olarak yetiştiğini ve Murâbıtlar'a karşı insanları isyana teşvik ettiğini zikretmektedir (Rodrigo Jiménez de Rada, 1999, s. 277).

Rodrigo Jiménez de Rada, eserinde İber Yarımadası'ndaki Müslüman-Hristiyan ilişkilerinin sosyal boyutuna dair de çok ilginç bilgilere yer vermektedir. Yarımada Müslümanlarla kurdukları yakın temasın bir sonucu olarak Arapça ve İslâm kültüründen etkilenen Hristiyan kökenli Mozaraplar, Ortaçağ Hristiyan kaynaklarında "Muçarabes" gibi formlarda yer alırken İspanyol tarihçi bahsi geçen Hristiyanlar için Mozarap kavramı yerine Araplarla karıştıkları için onları "Mixti arabes" tabiriyle adlandırmayı tercih etti (Rodrigo Jiménez de Rada, 1989, s. 152). Bazı araştırmacılar tarafından daha önce Hristiyan kaynaklarında kullanılmayan bu adlandırmanın Mozaraplar'ı diğer Hristiyanlardan ayırt etmek için kullanılan pejoratif bir söylem olduğu yönünde görüşler dile getirilmektedir (Harrison, 2008, s. 96).

İspanyol tarihçinin eseri, Reconquista hareketiyle Hristiyanların eline geçen Endülüs şehirlerindeki Müslümanların temel hak ve hürriyetleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Eserde Toledo'nun 1085'te Hristiyanların eline geçmesiyle Kastilya Kralı VI. Alfonso tarafından şehirde yaşayan Müslümanların evleri, arazileri ve diğer mülklerinin koruma altına alındığı zikredilmektedir. Benzer şekilde bu bölümde Müslümanların şehirdeki camilerinin de ibadete açık kalacağı vurgulanarak onların dinlerini özgür bir şekilde yaşayabilecekleri vurgulanmaktadır (Rodrigo Jiménez de Rada, 1989, s. 248).

Avrupa'da tarih yazıcılığı alanında önemli gelişmelerin yaşandığı XIII. asrın öncü tarihçilerinden olan Rodrigo Jiménez de Rada, *De Rebus Hispanie*'yi hazırlarken metot ve muhteviyat bakımından daha önce Batı dünyasında görülmeyen birtakım yenilikler ortaya koydu. Zira onun Hristiyan kaynaklarının yanında bazı İslâmî kaynaklara aşina olduğu bilinmektedir. Rodrigo Jiménez de Rada'nın *De Rebus Hispaniae* adlı eseri bir süre sonra Hristiyan dünyasında ilgi görmeye başladı. Nitekim kronik, kaleme alınmasının üzerinden sonra Pedro Ribera de Perpeja tarafından 1266'da Katalanca'ya tercüme edildi (Sarton, 1932, s. 675). Eserin X. Alfonso (ö. 1284) devrinde kralın emriyle hazırlanan *Estoria de España*'daki Hz. Muhammed'in hayatına dair sunulan bilgilere kaynaklık ettiği düşünülmektedir (Tolan, 2002, s. 187). Nitekim Kastilya kraliyet sarayında üretilen bu kronikte *De Rebus Hispanie*'de sunulan bilgilerden istifade edildiği sarıh bir şekilde zikredilmektedir (Alfonso X el Sabio, 1906, s. 28). Eserlerinde İslâm dini, Hz. Muhammed ve Müslümanlar hakkında bilgiler veren Rodrigo Jiménez de Rada, gerek yaşadığı dönemde gerekse sonraki yıllarda İber

Yarımadası'nda Müslümanlara karşı siyasi, askeri, dini ve kültürel rekabetin sembol figürlerinden birisi oldu.

Historia Arabum

Rodrigo Jiménez de Rada'nın tarih alanındaki bir diğer önemli yapıtı olan *Historia Arabum* gerek İspanyol gerekse Avrupa tarih yazıcılığında çok özel bir yere sahiptir. VIII. asırdan Rodrigo Jiménez de Rada'nın yaşadığı devre kadar özelde İber Yarımadası genelde ise Avrupa'da İslâm dini ve Müslümanlar hakkında bilgiler sunan Latince, Kastilyaca, Katalanca ve Eski Fransızca birtakım tarihi ve teolojik metinler telif edildi. Bu eserlerin bir kısmı doğrudan İslâmî kaynaklardan istifade edilerek hazırlanırken bir kısmı Hristiyan dünyasında tevatür haline gelen mesnetsiz bilgileri ve iddiaları ihtiva etmekteydi. Arapça'ya ve İslâm kaynaklarına aşina olan Rodrigo Jiménez de Rada'nın 1245'te kaleme aldığı *Historia Arabum* adlı eseri, Hristiyan dünyasında Müslümanların tarihini müstakil olarak ele alan ilk kronik olması hasebiyle son derece dikkat çekicidir. Yapıt, İber Yarımadası'nda yaşayan Hristiyan bir tarihçinin bölgedeki Müslümanların tarihine verdiği önemi gözler önüne sermektedir. Rodrigo Jiménez de Rada'nın Müslümanların tarihini müstakil olarak ele alan günümüze ulaşan tek Latince eser olan *Historia Arabum*'u kaleme alırken iki önemli hususu hedeflediği görülmektedir. İlk olarak yazar, İslâm inancının yeni bir din olmayıp Hristiyanlığın içinden zuhur ettiği görüşünü kabul ettirmeyi hedeflemektedir. Yazarın ikinci hedefi ise Müslümanların Hristiyanlar için bir tehdit olduğunu ve bölgede bölünmeye sebep olduğunu okuyucuya göstermekti (Pick, 2011, s. 225).

Kırk sekiz bölümden oluşan *Historia Arabum*'un ilk altı bölümünde Hz. Muhammed'in çocukluğu, evliliği, Bizans İmparatorluğu'na karşı başarıları, peygamberliği ve İslâm inancını tebliğ faaliyetleri anlatılmaktadır. Eserin ilk bölümünde Rodrigo Jiménez de Rada, okuyucuya İslâm'ın doğduğu dönemin siyasi ve dini panoramasını genel bir çerçevede sunmaktadır. Eserde Hz. Muhammed'in dinini yaymaya başladığı devirde Arabistan ve Afrika'da Katolik inancının yanı sıra Arianizm sapkınlığı, Yahudi dinsizliği ve putperestlik gibi batıl inançların olduğu zikredilmektedir. (Rodrigo Jiménez de Rada, 1999, s. 88) İspanyol tarihçi, *Historia Arabum*'da İslâm'ın müstakil bir din olarak zuhur etmediğini ve Hristiyanlığın içinden çıkarak değişime uğradığını ileri sürmektedir (Pick, 2011, s. 225).

Rodrigo Jiménez de Rada'nın *Historia Arabum*'da yer verdiği İslâm peygamberinin hayatına dair anlatılar, kendisinden önce gerek İspanya'da gerekse Avrupa'da kaleme alınmış eserlerdeki bilgilerle benzerlikler arz etmekle birlikte nispeten daha ayrıntılı tasvirler sunmaktadır. Onun Hz. Muhammed'in doğumuna dair aktardığı anekdotlar bazı nüanslar içerse de genel olarak Hristiyan Latin dünyasındaki yaygın bilgilerin birer tekrarı gibidir. Eserlerinde üslup bakımından klasik anlayıştan birtakım farklılıklar görülen Rodrigo Jiménez de Rada, kendisinden önce yaygın olarak görülen İslâm dinine ve Müslümanlara yönelik saldırgan tavırdan ve dini polemiklerden büyük ölçüde uzak durdu (Masser, 2012, s. 353). Yine de eserinin bazı yerlerinde tarihi gerçekliklerden uzak bilgileri okuyucuya aktardığı görülmektedir. Söz gelimi kronikte Hz. Muhammed'in hayatına yönelik yanlış bilgiler henüz onun doğumuyla başlamaktadır. Rodrigo Jiménez de Rada, annesi Amine'nin Hz. Muhammed'i dünyaya getirdiği sırada Yahudi bir sihirbazın oraya geldiğini ve çocuğun gelecekte muhteşem bir yükseliş yaşayacağına dair kehanette bulunduğunu iddia etmektedir (Rodrigo Jiménez de Rada, 1999, s. 88). Ona göre Hz. Muhammed'in inanç sistemi, gençliğinden itibaren Yahudi ve Hristiyan inancından alınan birtakım düşüncelerin mezc edilmesiyle gelişti (Pick, 2011, s. 226). Rodrigo Jiménez de Rada, eserinde Muhammed'in çocukluğunda gördüğü tahsil ve bu tahsilin İslâm inancının oluşumundaki etkisi üzerine zihin dünyasında beliren ifadeleri dile getirmektedir. Tarihçi, annesi Âmine ve dedesi Abdülmuttalib vefat edince amcası Ebu Talib tarafından sahiplenilen Hz. Muhammed'in amcasının isteğiyle iyi bir tahsil görmesi niyetiyle

bahsi geçen Yahudi sihirbaza emanet edilerek ondan doğa bilimleri, Katolik hukuku ve Yahudi inancı gibi konularda dersler gördüğünü iddia etmektedir (Rodrigo Jiménez de Rada, 1999, s. 89).

Rodrigo Jiménez de Rada eserinde Hz. Muhammed'in peygamber olduktan sonra dinini tebliğ etmek için gerçekleştirdiği faaliyetlere de değinmektedir. Yazarın burada aktardığı bilgiler onun İslâm peygamberi hakkında sahip olduğu bilgi birikimini gözler önüne sermektedir. Kronikte işlenen tarihi konular arasında Hicret olayı dikkat çekmektedir. İslâm tarihinde çok özel bir yere sahip olup Hicri takvimin başlangıcını teşkil eden bu olay o zamana kadar Hristiyan dünyasında yeterince bilinmemekteydi. Yazar, İslâm peygamberinin Mekke şehrinde Kureyş kabilesinin mensuplarıyla yaşadığı anlaşmazlıklara değinip karşılaştığı zulümlerin sonucunda kendisine inananlarla birlikte Medine'ye hicret ettiğine vurgu yapmaktadır (Rodrigo Jiménez de Rada, 1999, s. 90).

Eserde Hz. Muhammed'in hayatına dair anlatılan en önemli olaylardan biri de onun Mekke'den Kudüs'e gerçekleştirdiği Mi'rac yolculuğudur. Kroniğin beşinci bölümünde İslâm peygamberinin Alborac (Burak) adlı binekle Mekke'den Kudüs'e giderek orada Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa gibi peygamberlerle görüştüğünü dile getirmektedir (Rodrigo Jiménez de Rada, 1999, s. 92-93). İslâm peygamberinin bu mucizevi yolculuğunu anlatan *Kitabu'l Mi'rac* adlı eser, Rodrigo Jiménez de Rada'nın ölümünden kısa bir süre sonra Kastilya-Leon Kralı X. Alfonso'nun emriyle sarayın Yahudi entelektüeli Abraham de Toledo tarafından Arapça'dan Kastilyaca'ya tercüme edildi (Pidal, 1955, s. 28). Anlatının Batı dillerindeki ilk tercümesi olan Kastilyaca versiyondan aynı yıllarda Kastilya sarayını ziyaret eden İtalyan âlim Buenaventura de Siena'nın imzasını taşıyan Latince ve Fransızca iki yeni versiyon türetildi (Echevarria, 2012, s. 425). Rodrigo Jiménez de Rada'nın bahsi geçen tercümelerden önceki bir devirde eserinde Mi'rac olayına atıfta bulunması onun bu olayı doğrudan İslâmî kaynaklardan öğrenmiş olabileceğini düşündürmektedir. XIII. asırdan önce İber Yarımadası'nda faaliyet gösteren bazı Hristiyan âlimlerin İslâm peygamberinin bu mucizesinden haberdar olduğu ve eserlerinde bu olaya atıfta bulundukları bilinmektedir. Örneğin XII. asır gibi erken bir devirde Toledo şehrinde yaşayan Mozaraplar tarafından kaleme alındığı tahmin edilen *Liber Denudationis* adlı Latince eser, Hz. Muhammed'in bu gece yolculuğuna atıfta bulunmaktadır (Anonim, 1994, s. 374). Uzun bir süre Toledo şehrinde yaşayan Rodrigo Jiménez de Rada'nın Mi'rac olayını bahsi geçen eserden öğrenmiş olabileceği unutulmamalıdır. Kimi araştırmacılar tarafından İspanyol tarihçinin Mi'rac olayına dair aktardığı bilgilerin siyer müellifi İbn İshâk'ın (ö. 768) Hz. Muhammed'in hayatını anlatan *Sîretü İbn İshâk* adlı eserindeki anlatıyla büyük benzerlik arz ettiğine dikkat çekilmektedir (Starcewska, 2009, s. 103). Ayrıca kronikteki İslâm'ın zuhur ettiği yıllarda Arap Yarımadası'nın ve diğer bölgelerin dini ve sosyal durumuna dair bilgilerin Toledolu Mark'ın imzasını taşıyan Kur'an-ı Kerim önsözündeki bilgilerle örtüşmesi dikkat çekicidir (Starcewska, 2009, s. 116).

Historia Arabum'da başta Hz. Muhammed'in hayatı olmak üzere İslâm tarihi hakkında verilen bilgilerin büyük bir kısmı tarihi gerçekliklerle örtüşse de az da olsa yanlış bilgiler de mevcuttur. Örneğin yazar, İslâm peygamberinin babasının adının Ali olduğunu ifade ederek yanlış bir bilgi sunmaktadır. Bunun yanı sıra Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önceki devirde gençlik yıllarında Kudüs'e bir seyahat gerçekleştirdiğini zikretse de böyle bir bilgi siyer kaynaklarında yer almamaktadır. Bahsi geçen seyahat, İspanyol tarihçinin çağdaşı olan Katalan filozof Ramon Llull (ö. 1316) tarafından kaleme alınan *Doctrina Pueril* adlı teolojik eserde benzer haliyle tekrar edilmektedir (Ramon Llull, 1907, s. 176). Bu durum da aynı tarihsel bilgi hatasına düşen Ramon Llull'un Hz. Muhammed'in hayatına dair kaynaklarından birinin Historia Arabum olabileceğini akla getirmektedir.

Historia Arabum'da Hz. Muhammed'in peygamberliğinin yanı sıra Dört Halife devrine dair tarihi olaylar da anlatılmaktadır. Yazar, "Abubacar" adıyla andığı Hz. Ebubekir'in İslâm peygamberinin vefatından sonra halife seçilmesinden ve takip eden süreçteki askeri başarılarından bahsetmektedir. Daha sonra Hz. Ömer'in bu makamı elde ettiğini zikreden Rodrigo Jiménez de Rada, onun on yıllık hâkimiyet devrinde Mısır coğrafyasını İslâm topraklarına katarak büyük zaferler elde ettiğini anlatmaktadır (Rodrigo Jiménez de Rada, 1999, s. 97). Dört Halife devrinden sonra eserde Emevîler devrinin siyasi ve askeri faaliyetlerine yer verilmektedir.

Rodrigo Jiménez de Rada, Emevîler devrindeki fetih hareketlerine dair sunduğu anlatıdan sonra Müslümanların İber Yarımadası'nı fetih sürecini ele almaktadır. Musa b. Nusayr ve Tarık b. Ziyad'ın yarımadaı fethederek bölgeyi İslâm hâkimiyeti altına alma sürecinden bahseden yazar, Müslümanların gelişini takip eden süreçte bölgede farklı Hristiyan devletlerin ortaya çıkmasıyla yarımadanın siyasi birliği bozulduğunu aktarmaktadır. Endülüs Emevî Devleti ve takip eden süreçte Murabıtlar devrinde yaşanan siyasi ve sosyokültürel gelişmelere değinen yazarın burada aktardığı bilgiler, Hristiyan dünyaya bölgedeki Müslümanların tarihini Latince sunması açısından büyük önemi haizdir.

Historia Arabum'da Müslümanların tarihine dair aktarılan bilgilerin o zaman kadar Hristiyan dünyasında üretilen diğer kroniklerle kıyaslandığında çok daha tafsilatlı olduğu görülmektedir. Rodrigo Jiménez de Rada'nın bu eseri hazırlarken İslâm dünyasında yaşamış bazı Müslüman âlimlerin çalışmalarına başvurduğu düşünülmektedir. Nitekim onun Endülüslü coğrafyacı Ahmed b. Muhammed Râzî'nin (ö. 955) *Ahbâru Mülûki'l-Endelüs* adlı eserinde yer alan bilgileri bu kronikte kullanıldığına dair iddialar mevcuttur (Lopez, 2015, s. 53). İspanyol tarihçinin başvurduğu düşünülen bir diğer kaynak olarak "Endülüs tarihçiliğinin bayraktarı" olarak bilinen İbn Hayyân'ın (ö. 1076) *el-Muktebes* adlı eseridir. Daha önce ifade edildiği üzere onun eserini hazırlarken İslâm peygamberinin hayatına dair bölümlerde istifade ettiği düşünülen bir diğer kaynak İbn İshâk'ın (ö. 768) *Sîretü İbn İshâk* adlı siyer türündeki eseridir (Witcombe, 2022, s. 58). Bunun yanı sıra yazarın Müslümanların tarihine dair bilgiler sunan daha erken tarihli diğer kaynaklardan da istifade ettiği yönünde görüşler mevcuttur. Eserin Hz. Muhammed'in Bizans İmparatorluğu'na yönelik siyasi ve askeri başarılarından bahseden bölümünde yazarın daha ziyade Hristiyan kaynaklarından istifade ettiği görülmektedir. Nitekim Müslümanların ilk fetih hareketleri sonucunda fethedilen coğrafyalara dair sunduğu bilgilerin 754 yılına ait *Mozarap Kroniği*'nden alındığı yönünde iddialar mevcuttur (Echevarria, 2005, s. 139).

Rodrigo Jiménez de Rada'nın Müslümanlar hakkında önemli bilgilere yer verdiği *Historia Arabum* adlı eserinin kısa bir süre zarfında Hristiyan İspanya'da belli bir kitleye hitap ettiği görülmektedir. Nitekim kronik, tarihçinin vefatını takip eden yıllarda İspanyol tarih yazımında başvurulan ana kaynaklar arasında yer almaya başladı. Örneğin Kastilya-Leon Kralı X. Alfonso'nun himayesinde Kastilyaca olarak kaleme alınan ve Ortaçağ İspanyol tarih yazıcılığında özel bir yere sahip olan *Estoria de España* adlı eserin Müslümanların tarihi hakkında bilgiler içeren muhtelif bölümlerinde Historia Arabum'dan sıklıkla istifade edildiği bilinmektedir (Masser, 2012, s. 353).

Rodrigo Jiménez de Rada, İber Yarımadası'nda deruhte ettiği muhtelif dini görevlerin yanı sıra bir tarihçi olarak bölgenin tarihine ışık tutan önemli kroniklerinde İslâm dini ve Müslümanlar hakkında daha önce Hristiyan Batı'da yeterince bilinmeyen konularda tafsilatlı bilgiler sunarken kendisinden sonra Avrupa'da yaşayan dindaşlarına Müslümanların dinini ve kültürlerini daha yakından tanımaları hususunda kaynaklık etti. Bölgede Hristiyan hâkimiyetine karşı bir tehdit olarak kabul edilen Müslümanlara karşı mücadele fikrini desteklemekle kalmayan İspanyol tarihçi, başlangıçta İber Yarımadası'ndaki Hristiyan devletlerle

Müslümanlar arasında devam eden bu mücadelenin Avrupalı devletlerce desteklenen bir Haçlı seferine dönüşmesi için üstün bir gayret gösterdi. Kanaatimize göre bu gayreti onun din adamı ve tarihçi olmasının yanında bir Haçlı seferi organizatörü olarak kabul edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Rodrigo Jiménez de Rada'nın Müslümanlara Yönelik Faaliyetleri

İber Yarımadası'nda siyasi, sosyal, dini ve kültürel yönden büyük bir dönüşüme sahne olan XIII. asırda Müslümanlarla ortak bir çevrede yaşayan Rodrigo Jiménez de Rada, bir tarihçi olarak eserlerinde Müslümanların tarihine, dinlerine ve kültürlerine dair önemli bilgiler aktarmakla kalmayıp din adamı misyonu gereği Hristiyan inancının müdafiliğini üstleniyordu. Müslümanlara karşı askeri mücadelede galip gelmesi için Avrupa'da Haçlı ruhunun canlanması için gayret sarf eden İspanyol din adamı bu mücadelenin dini alanında ise Müslümanların kutsal kitabını tercüme ettirerek süreçte önemli rol oynadı.

Haçlı Seferi Organizatörü Olarak Rodrigo Jiménez de Rada

Müslümanların 711 yılında Vizigotlar'ı tarih sahnesinden silip İber Yarımadası'nın büyük bir kısmında hükümlanlık kurmasıyla Hristiyanların bir kısmı kuzeye göç ederek bağımsızlık mücadelesi giriştiler. Zamanla Asturias Krallığı, Navarra Krallığı, Kastilya Krallığı ve Barselona Kontluğu gibi siyasi teşekküller ortaya çıkarken bu devletler ilk asırlardan itibaren Müslümanlara karşı direnç gösterip siyasi hâkimiyetlerini güçlendirdiler. Reconquista yani yeniden fetih hareketi, VIII. asırdan itibaren bölgedeki Hristiyanların Müslümanlara kaybettikleri toprakları geri almayı hedefleyen askeri ve dini bir ideoloji olarak güç kazandı. İlk asırlarda bahsi geçen Hristiyan devletlerin arasında Müslümanlara karşı güçlü bir birliğin olmadığı görülürken özellikle XI. asırdan itibaren bölgedeki Hristiyanlar güçlerini birleştirip Müslümanlara karşı ortak bir mücadele yürütmeye başladılar. Papa II. Alexander'ın teşviği ve başta Fransa olmak üzere Avrupa'nın farklı şehirlerinden bölgeye gelen Hristiyan ordularının katılımıyla 1063 yılında gerçekleştirilen Barbastro Seferi, İber Yarımadası'nda Haçlı seferi hüviyetindeki belki de ilk seferdi (Ferreiro, 2013, s. 146). Benzer şekilde 1086 yılında Endülüs'e hükmeden Murabıtlar ile papalığın teşviğiyle toplanan birleşik Hristiyan ordusu arasında gerçekleştirilen Zellâka Savaşı, Haçlı ordusuna karşı Müslümanların nihai zaferiyle sonuçlandı (İbnü'l Esîr, 1991, s. 140).

Müslümanların İber Yarımadası'nda Hristiyanlara karşı başarılı askeri seferler düzenleyip Hristiyan krallıkların gücünü büyük ölçüde kırmaları, Rodrigo Jiménez de Rada'nın İslâm tasavvurunda da birtakım dini çağrışımlar yaptı. Ona göre Müslümanlar günahkâr ve Hristiyanlar üzerinde Tanrı tarafından gönderilmiş bir belaydı (Pick, 2011, s. 225). Reconquista hareketini bu kefarete bir karşılık olarak gören Rodrigo Jiménez de Rada, Müslümanlara karşı alınacak muhtemel zaferlerin Hristiyan İspanya'yı iyileştireceğine kani oldu. İspanyol tarihçi, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında çetin hâkimiyet mücadelesinin yaşandığı o yıllarda Endülüs'ü hâkimiyeti altında bulunduran Muvahhidler'e karşı bir Haçlı seferi organize etmeyi temel amaç olarak görüyordu. Bu amaç doğrultusunda o, Müslümanlara karşı düzenlenmeyi planladığı Haçlı seferine yönelik yardım talep etmek için Avrupa'nın muhtelif bölgelerine ziyaretler gerçekleştirdi. Bir süre İtalya ve Fransa'da siyasi ve askeri destek sağlamaya yönelik temaslarda bulundu. Rodrigo Jiménez de Rada, dini motiflerle süslediği coşkulu konuşmalar yaptığı Fransa ve Almanya topraklarından Haçlı seferlerine katılmaya gönüllü olan çok sayıda asker topladı. Diğer taraftan o, himayesinde yaşandığı Kastilya Kralı VIII. Alfonso'yu Haçlı seferi konusunda teşvik etti (Gabrios, 1936, s. 54-58).

Müslümanlara karşı sefer çağrısı üzerine Avrupa'nın farklı bölgelerinden vücutlarında Hz. İsa'yı hatırlatacak ifadeler yer alan Hristiyanların savaşa iştirak etmek için Toledo'ya akın ettiği görülmektedir. Haçlı ordusunun geceleri tanrıya yakardığını ve günah çıkardığını zikreden

kronikör, bu ordunun tanrının savaşı için yola çıktığına ve dolayısıyla seferin kutsal bir sefer olduğuna işaret etmektedir (Pick, 2004, s. 44). Rodrigo Jiménez de Rada'dan başka aynı devirlerde aralarında *La Chronica Latina Regum Castellae* adlı kroniğin de bulunduğu birtakım Hristiyan kaynakları bu savaşı kutsal bir mücadele olarak telakki etmekteydi. Bu kronikte Rodrigo Jiménez de Rada'nın Fransa ve Avrupa'nın diğer bölgelerine giderek Katolik inancının müntesiplerini yaklaşan savaşa katılmaya davet ettiği zikredilmektedir (Anonim, 1984, s. 32).

Hristiyanları tek bayrak altına toplamak isteyen Rodrigo Jiménez de Rada'nın Haçlı birliğini tesis etmek için gösterdiği üstün gayretin da etkisiyle bir araya gelen Haçlı orduları ile Muvahhidler'in liderliğindeki Müslümanlar arasında 1212 yılında İber Yarımadası'nın geleceğini tayin edecek kadar büyük bir önemi haiz olan Las Navas de Tolosa Savaşı cereyan etti. Çağdaş bir kaynak olan *Estoria de España*, İkâb Savaşı adıyla bilinen bu mücadelenin Las Navas de Tolosa adı verilen bölgede gerçekleştiğini zikretmektedir (Alfonso X el Sabio, 1906, s. 703). Bazı İslâm kaynakları İslâm ordularının 600 bin kişiden mürekkep olduğunu zikretse de devrin şartları göz önünde bulundurulduğunda bu sayının abartılı olduğu açıktır (Makkari, 1843, s. 323). Bazı araştırmacı tarafından bu savaş, Avrupa'nın farklı bölgelerinden kralların ve orduların İber Yarımadası'na gelmesi yönüyle doğuya gerçekleştirilen Haçlı seferleriyle özdeşleştirilmektedir (Gabrios, 1936, s. 170). Rodrigo Jiménez de Rada'nın kendi devrinin önemli siyasi gücü olan Muvahhidler'e karşı Hristiyan kralları bir araya getirmeye gayretinin sonucunda Las Navas de Tolosa Savaşı'nda zafer kazanılarak İslâm ordusuna telafi edilmesi mümkün olmayan bir darbe indirildi (Burman, 2012, s. 179). Bu savaşta Haçlı ordusunun Müslümanları ağır bir hezimetle uğratıp akabinde önemli toprak kazanmalarında Rodrigo Jiménez de Rada'nın tohumlarını saçtığı Haçlı ruhunun önemli bir etkisi olduğu görülmektedir.

1095 yılında gerçekleştirilen Clermont Konsili'nde Papa II. Urban'ın Hristiyan dünyasını doğudaki kutsal toprakları Müslümanların elinden kurtarma çağrısını takip eden iki yüzyıllık süreçte Doğu İslâm topraklarına sekiz büyük Haçlı sefer düzenlendi. Bu seferlerin çağrısı ekseriyetle Vatikan merkezli papalık tarafından yapılırken sefer organizasyonunda Avrupa'daki Hristiyan devletler başat rol oynadı. Doğuda Haçlı seferleri çerçevesinde Müslüman-Hristiyan mücadelesi devam ederken Avrupa'nın en batısında yer alan İber Yarımadası'nda da Hilal ile Haç mücadelesi zamanla papalığın ve Batılı devletlerin müdahalesiyle bir Haçlı seferi hüviyetine kavuştu. I. Haçlı seferi ilan edildiğinde İber Yarımadası'nda çok sayıda insan bu sefere iştirak etmeye gönüllü olduysa da papalık onları yarımadadaki Müslümanlara karşı mücadeleye yönlendirdi (O'Callaghan, 2003, s. 32-33). Batı dünyasında siyasi temaslar kurarak yarımadadaki Müslümanlara karşı verilen mücadelede papalık ve Hristiyan devletlerin desteğini sağlayan Rodrigo Jiménez de Rada, Haçlı ruhunun Hristiyan İspanya topraklarında canlanmasını sağlayan en kilit figürlerden biri haline geldi (Smith, 1999, s. 507).

Rodrigo Jiménez de Rada'nın Kur'an-ı Kerim'in Latince'ye Tercüme Edilmesini Teşviki

İber Yarımadası'nda Hilal ile Haç mücadelesinin en şiddetli şekilde yaşandığı XIII. asrın kilit figürlerinden Rodrigo Jiménez de Rada, bir tarihçi olarak kaleme aldığı eserlerle, din adamı olarak yürüttüğü faaliyetlerle yetinmeyip İslâm-Batı ilişkileri tarihi açısından önemli bir gelişme olan Kur'an-ı Kerim'i Latince'ye tercüme ettirdi. Başpiskopos Rodrigo Jiménez de Rada ve Başdiyakoz Maurice'nin talepleri üzerine Toledolu Mark, 1210 yılında Kur'an-ı Kerim'i *Liber Alchorani* adıyla Arapça'dan Latince'ye aktardı (Cecini, 2013, s. 312). Latince tercümenin Toledolu Mark tarafından kaleme alınan önsözünde Müslümanların kutsal kitabının Latince'ye tercüme edilmesinin sebeplerine dair şu ifadelere yer verilmektedir:

Ancak ben, bu faydalı çalışmada her ikisinin de adil yeminlerine ve isteklerine uymak isteyen aynı katedralin mütevazı kanonu Mark, kendimi yürekten ona adadım. Onların yasalarını ve isteklerini yerine getirmelerine

yardımcı olmak için, Muhammed'in kitabını onların istekleri ve Hristiyan inancının çıkarlarına uygun olarak Arapça'dan Latince'ye tercüme ettim. (Gázquez, 2015, s. 75-76).

Tercümenin giriş kısmında Toledolu Mark, Müslümanların fethetmiş oldukları geniş coğrafyalarda İslâm dinini hangi yollarla yaydıklarına dair aktardıkları dikkate şayandır:

Günahları için bir ceza olarak, kendisi ve takipçileri kuzeyden Akdeniz'e ve Hint Adaları'ndan batı bölgelerine kadar neredeyse tüm halkları sapkınlıklarına boyun eğdirdi. Bunu bazen aldatıcı vaazlarla, bazen de askeri bozgunlarla yaptılar. Ne yazık ki bazıları zaten İsa Mesih'in inancını almış olan bu bölgeleri boyun eğdirmekle kalmadılar, aynı zamanda taraftarlarının ihaneti yoluyla İspanya'nın bazı bölgelerini işgal ettiler. Daha önce birçok rahibin Tanrı'ya ilahi itaat sunduğu birçok yerde, şimdilerde iğrenç ve suçlu (cani) insanlar Muhammed'e dua ediyorlar ve daha önce piskoposlar tarafından kutsanmış olan kiliseler şimdilerde kutsal olmayan (dinsiz) tapınaklara dönüştürüldü. (Gázquez, 2015, s. 74).

Kluni Tarikatı'nın öncüsü Muhterem Peter'in teşvikiyle Kettonlu Robert ve Dalmaçyalı Hermann tarafından 1143 yılında gerçekleştirilen ilk Kur'an-ı Kerim tercümesinden yaklaşık yarım asır sonra Rodrigo Jiménez de Rada'nın emriyle gerçekleştirilen bu tercüme, müteakip yıllarda Hristiyan dünyasında belli bir okuyucu kitlesine hitap etti. Söz gelimi doğu İslâm topraklarına gerçekleştirdiği seyahatler ve Müslümanlar hakkında gözlemleriyle dikkat çeken Ricoldus de Monte Crucis'in İslâm inancını çürütmek niyetiyle kaleme aldığı *Contra Legem Saracenorum* adlı çalışmasını hazırlarken Toledolu Mark'ın Latince Kur'an-ı Kerim tercümesinden istifade ettiği görülmektedir (Burman, 2012, s. 123). Bu durum İber Yarımadası'nda üretilen bu Latince versiyonun Avrupa'da ve doğu İslâm topraklarında belli bir ilgi gördüğünü doğrulamaktadır.

Rodrigo Jiménez de Rada'nın Kur'an-ı Kerim'i tercüme ettirmesinin arkasında yatan sebebin Müslümanların "sapkın" inançlarına karşı mücadele etmek ve onların Hristiyan inancını benimsemelerini sağlamak olduğu düşünülmektedir (Cecini, 2013, s. 332). Onun Müslümanlara karşı Haçlı seferi organize etme hedefinin önemli bir ayağı birleşik bir Hristiyan askeri gücünü meydana getirmek iken Toledolu Mark'a yaptırdığı Latince Kur'an-ı Kerim tercümesinin bu hedefin ikinci bir ayağı olduğu düşünülmektedir (Burman, 2012, s. 183). Rodrigo Jiménez de Rada, tarihçi olmasının yanında bilimin gelişmesi adına birtakım önemli faaliyetlere öncülük etmiş bir entelektüeldi. Toledo Başpiskoposu olduğu yıllarda Kastilya-Leon Krallığı sınırlarında yer alan Palencia şehrinde bir üniversite kurulmasında rol oynadı. Tarihçi Juan de Mariana (ö. 1624), Rodrigo Jiménez de Rada'nın VIII. Alfonso'yu bu müesseseyi kurmaya ikna ettiğini zikretmektedir (Juan de Mariana, 2014, s. 123). Rodrigo Jiménez de Rada'nın Palencia Üniversitesi'nde dersler vermek üzere Avrupa'nın muhtelif bölgelerinden seçkin hocalar getirdiğini iddia edilmektedir (Lopez, 2015, s. 18).

Sonuç

Hristiyan Avrupa'da, İslâm dini ve Müslümanlara yönelik görüşler Müslümanların kıtaya ilk kez ayak bastıkları İber Yarımadası'nda ortaya çıkarken takip eden asırlarda muhtelif Hristiyan âlimler, ekseriyetle İslâm ve Müslüman karşıtı bir tavır içinde oldular. VIII. asırdan itibaren Kurtubalı Eulogius ve Kurtubalı Alvarus gibi Hristiyanların Hz. Muhammed ve İslâm inancına yönelik saldırgan ve pejoratif söylemleri takip eden asırlarda çoğu Avrupalı entelektüel tarafından benimsendi. XII. asırda Kur'an-ı Kerim ve bir dizi İslâm teolojisine dair metnin Latince'ye tercüme edilmesi Hristiyanların Müslümanlara dair doğrudan İslâmî kaynaklara dayalı daha objektif ve doğru değerlendirmeler yapabilmelerine imkân sağladı. Kurtuba, Mürsiye ve İşbiliye gibi Endülüs'ün en büyük şehirlerinin Hristiyanların eline geçtiği ve büyük bir Müslüman nüfusun Hristiyan idaresi altına girmesiyle bölgede Müslüman-Hristiyan ilişkilerinin yoğunlaştığı XIII. asra gelindiğinde ise İber Yarımadası'nda İslâm dini ve Müslümanların kültürüne yönelik derin bilgi birikimiyle öne çıkan Hristiyanların sayısında bir artış gözlemlendi. Bu asırda yaşayan Rodrigo Jiménez de Rada, siyasi, dini ve bilimsel

faaliyetleriyle Müslüman-Hristiyan ilişkilerinin yoğunlaştığı sürecin en önemli aktörlerinden biri oldu.

Tarihçi, din adamı ve Haçlı seferi organizatörü yönüyle öne çıkan Rodrigo Jiménez de Rada, Reconquista hareketinin altın çağını yaşadığı yıllarda Müslüman-Hristiyan ilişkilerinde aktif rol oynadı. Toledo Başpiskoposluğu ve diğer önemli dini görevlerin yanı sıra bir tarihçi olarak o, *De Rebus Hispaniae* ve *Historia Arabum* gibi sadece Avrupa tarihçiliği için değil başta Endülüs olmak üzere İslâm tarihçiliği açısından büyük önemi haiz iki kronik kaleme aldı. *Historia Arabum* adlı eseri batı dünyasında Müslümanların tarihini ele alan tek Latince kronik olması ve o zamana kadar Hristiyanlar arasında yeterince bilinmeyen Hicret Olayı ve Mi'rac yolculuğu gibi tarihi konulara atıfta bulunması sebebiyle son derece orijinal bir özelliğe sahiptir. Ayrıca İspanyol tarihçinin bu eserini doğrudan ya da dolaylı yoldan eriştiği İslâmî kaynaklardan istifade ederek hazırlaması Avrupa tarih yazıcılığında klasik anlayıştan ciddi bir kopuşu temsil etmektedir. Rodrigo Jiménez de Rada, bahsi geçen eserlerinde başta Hz. Muhammed devri olmak üzere ilk devir İslâm tarihi ve Endülüs tarihi hakkında daha önce Hristiyan Avrupa'da bilinmeyen pek çok bilgiyi Latince okuyan dünyaya sundu. Tarihçi olarak eserlerinde İslâm dininin yanı sıra Müslümanların siyasi tarihleri ve sosyokültürel durumları hakkında pek çok özgün ve değerli bilgiyi Hristiyan okuyucuya aktaran Rodrigo Jiménez de Rada, bu yönüyle Avrupa'da İslâm dininin ve Müslümanların daha geniş çevrelerde tanınmasına katkı sağladı. Ayrıca o başta Hz. Muhammed olmak üzere Müslümanlar hakkındaki görüşleriyle Ortaçağ Batı dünyasında İslâm tasavvurunun şekillenmesinde rol oynadı.

Müslümanlarla ortak bir çevrede yaşayan İspanyol din adamı, kendi yaşadığı çağda İslâm dini ve Müslümanlar hakkında sahip olduğu bilgi birikimi ve kurduğu siyasi temasları sayesinde İber Yarımadası'ndaki Hristiyanların Müslümanlara karşı mücadelesinde daha sistematik bir strateji yürüterek dindaşlarına öncülük etti. Müslümanlara karşı mücadelesini siyasi, dini ve kültürel boyutlarını göz önünde bulundurarak yürüten Rodrigo Jiménez de Rada, bu yönüyle Ortaçağ Hristiyan dünyasında türüne ender rastlanacak bir figür olarak ön plana çıktı. Başpiskoposun siyasi stratejileri sonucunda Müslümanların 1212 yılında mağlup edilerek telafi edilemeyecek kadar büyük bir güç kaybetmesi, onun Ortaçağ İspanya tarihinin seyri açısından önemini gözler önüne sermektedir.

Rodrigo Jiménez de Rada, tarih alanında kaleme aldığı bahsi geçen iki eserde Hristiyan okuyucuya Müslümanlara dair bilgiler sunarken diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'in Latince'ye tercüme ettirerek dini alanda Hristiyanların İslâm dinini yakında tanıma sürecine destek verdi. İspanyol tarihçi, nevzuhûr bir din olarak VIII. asrın ilk yarısında İber Yarımadası'na giren ve XIII. asra kadar bölgede çok büyük kitle tarafından benimsenen İslâm dinini ve Müslüman devletleri Hristiyanlar karşısında bir tehdit olarak algıladı. Rodrigo Jiménez de Rada, bu tehdit karşısında papalık ve Avrupalı siyasi güçlerin desteğini alarak Müslümanlara yönelik yeni bir Haçlı seferinin fitilini ateşledi. Birleşik Haçlı ordusunun 1212 yılında İkâb Savaşı'nda Müslümanlara karşı kazandığı zaferde başrol oynadı. Toledo başpiskoposunun desteğiyle kazanılan bu zaferle Müslümanlar Endülüs'te bir daha eski güçlerine asla ulaşamadılar. Sonuç olarak Rodrigo Jiménez de Rada, bir din adamı ve Haçlı seferi organizatörü olarak Müslümanlara karşı askeri ve dini mücadelede müspet adımlar atıp başarılı olmakla kalmayıp tarihçi olarak da kroniklerinde onların tarihi, dinleri ve kültürlerine dair özgün ve tafsilatlı bilgiler aktararak Avrupa'da Latince İslâm literatürünün zenginleşmesine katkı sağladı.

Kaynakça

- Alfonso X el Sabio. (1906). *Estoria de España*. Madrid: Bailly-Bailliere e Hijos.
- Alvaro de Córdoba. (1852). *Indiculus Luminosus*. Paris: Patrologia Latina.
- Anonim. (1984). *La Chronica Latina Regum Castellae*. Cadiz: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cadiz.
- Anonim. (1994). *Liber Denudationis siue ostensionis aut patefaciens*. Leiden: Brill.
- Ballesteros Gaibrois, M. (1936). *Don Rodrigo Jiménez de Rada*. Barcelona: Editorial Labor.
- Burman, T. (2012). *Latince Kur'an çevirileri: 1140-1560*. (Alıcı N. Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Burman, T. (2012). Mark of Toledo. Tomas, D., Mallet, A. (Ed.). *Christian-muslim relation: a bibliographical history*, (Vol. IV, s. 150-157). Leiden-Boston: Brill.
- Burnett, C. (2001). The coherence of the Arabic-Latin translation program in Toledo in the twelfth century. *Science in Context*, 14 (1), 249-288.
- Cecini, U. (2013). Main features of Mark of Toledo's Latin Qur'an Translation. *Al-Masaq Islam and the Medieval Mediterranean*, 25 (3), 331-344.
- Crespo L. M. (2015). *Rodrigo Jiménez de Rada, vida, obra y bibliografía*. Madrid: Biblioteca Virtual Ignacio Larramendi de Poligrafos.
- Echevarria, A. (2012). Liber scalae Machometi. Tomas, D., Mallet, A., (Ed.). *Christian-muslim relations: a bibliographical history*, (Vol. IV, s. 425-428). Brill.
- Echevarria, A. (2015). Eschatology or biography? Alfonso X, Muhammad's ladder and a jewish go-between. Robinson, C., Rouhi, L. (Ed.). *Under the influence: questioning the comparative in medieval Castile*, (s. 133-152). Brill.
- Ferreiro, A. B. (2012). *Medieval iberia: an encyclopedia*. Gerl, M. E. (Ed.). New York: Routledge, 146.
- Ferrero H. C. (2008), Cristianos y musulmanes en la historia arabum de Rodrigo Jiménez de Rada. *The Journal of Medieval Latin*, 18, 356-373.
- Harrison, A. (2009). *Andalusi christianity: the survival of indigenous Christian communities*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Exeter University, Exeter. (<https://ore.exeter.ac.uk/repository/handle/10036/113993>)
- Hitchcock, R. (2008). *Mozarabs in medieval and early modern Spain: identities and influences*. Hampshire: Ashgate.
- İbnü'l Esîr. (1991). *El-Kâmil fi't-Tarih*. (Özaydın, A. Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.
- Juan de Mariana. (2014). *Historia general de España*. Clasicos de Historia.
- Lopez G., M. (1992). The Mozarabs: worthy bearers of islamic culture. Ceyyusi, S. H. (Ed.). *The legacy of Muslim Spain*. Leiden: Brill, 171-176.
- Maatoui, M. M. (1999). La Escuelas de Traductores en la Edad Media. *La Enseñanza en la Edad Media*, ss. 97-128.
- Makkarî. (1843). *Nefhu't-Tîb min Ğusni'l-Endelüsi'r-Ratîb*. Londra: W. H. Allen.
- Martínez G. J. (2015). Translations of Qur'an and other Islamic texts before Dante (twelfth and thirteenth centuries), J. M. (Ed.). *Dante and Islam*, Ziolkowski. Madrid: Fordham University Press, 67-77.
- Masser, M. (2012). Rodrigo Jiménez de Rada, *Christian-muslim relation: a bibliographical history*, Mallet, A., Tomas, D. (Ed.). Vol. IV. Leiden-Boston: Brill, 343-355.
- Novikoff, A. (2012). From dialogue to disputation in the age of archbishop Rodrigo Jiménez de Rada. *Journal of Medieval Iberian Studies*, 4(1), 95-100.
- O'Callaghan, J. (2003). *Reconquest and crusade in medieval Spain*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Petrus Venerabilis. (2016). *Summa Totius Haeresis Saracenorum*. (Resnick, I. M. Çev.). Washington: The Catholic University of America Press.

- Pick, L. K. (2004). *Conflict and coexistence Archbishop Rodrigo and the Muslims and the Jews of medieval Spain*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Pick, L. K. (2011). What did Rodrigo Jiménez de Rada know about Islam. *Anuario de Historia de la Iglesia*, 20, 221-235.
- Pidal, R. M. (1955). España y la introducción de la ciencia Árabe en Occidente. *Revista del Instituto Egipcio de Estudios Islámicos*, 3, 13-34.
- Ramon Llull. (1907). *Doctrina Pueril*. Barcelona: Gustav Gili.
- Reilly, B. F. (2003). Rodrigo Jiménez Rada, *Medieval Iberia: An Encyclopedia*, Gerli. M. E. (Ed.) Londra: Routledge, 441-443.
- Reilly, B. F. (2013). Alfonso VIII, The Castilian episcopate, and the ascension of Rodrigo Jiménez de Rada as the archbishop of Toledo in 1210. *The Catholic Historical Review*, 49, 437-454.
- Rodrigo Jiménez de Rada. (1989). *De Rebus Hispaniae*. (Valverde J. F. Çev.). Madrid: Alianza Editorial.
- Rodrigo Jiménez de Rada. (1999). *Historia Arabum*. Turnhout: Brepols.
- Sarton, G. (1932). *Introduction to the history of science*. Baltimore: Carnegie Institution of Washington.
- Smith, D. J. (1999). “Soli Hispani” Innocent III and Las Navas de Tolosa. *Hispania Sacra*, 104, 487-513.
- Starczewska, K. K. (2009). *El retrato de Mahoma en la historia Arabum de Rodrigo Jiménez de Rada y en el prologus Alcorani de Marcos de Toledo*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana, Barcelona. (https://www.academia.edu/2050449/El_retrato_de_Mahoma_en_la_Historia_Arabum_de_Jim%C3%A9nez_de_Rada_y_en_el_Prologus_Alcorani_de_Marcos_de_Toledo_Ejemplos_de_literatura_de_confrontaci%C3%B3n_islamocrisiana)
- Şanal, E. (2023). Arapça konuşan Hristiyanlar: Mozaraplar'ın Endülüs bilim hayatına katkıları (X. Asır). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 38(2), 719-750.
- Tolan, J. (2002). *Saracens: islam in the medieval European imagination*. New York: Columbia University Press.
- Witcombe, T. (2022). The Qur'an and the “the laws of Muhammad” in medieval Christian eyes, *The Iberian Qur'an: from the Middle Ages to Modern Times*. Arenal, M. G., Wiegers, A. (Ed.). Berlin-Boston: De Gruyter, 49-68.
- Wolf, K. B. (1999). Muhammad as antichrist in ninth-century Cordoba. E. D., Meyerson, M. D. (Ed.). *Christians, Muslims, and Jews in Medieval and Early Modern Spain*, English. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 3-19.